

E S E J

Kulturní zázemí Ludwiga von Misesa

Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn

Psát pro Američany o kulturním zázemí Ludwiga von Misesa, vynikajícího bývalého krajana, přináší jisté obtíže: jak vám přiblížit svět radikálně odlišný od vašeho, svět vzdálený, jenž v mnohém ohledu již neexistuje. Například rodiště tohoto vynikajícího ekonoma leželo téměř padesát let uvnitř hranic Sovětského svazu. Kdo byl tento velký muž a učenec? V jakém prostředí žil, než přišel do Spojených států, kde pokračoval ve vydávání svých zásadních děl a inspiroval nové generace ekonomů? Musíme se vrátit do starého rakousko-uherského císařství, tehdy druhého největšího politického celku v Evropě. Větší bylo jen Rusko, ačkoli obyvatelstvo Německa bylo o něco početnější. Mises se narodil v roce 1881 ve Lvově, hlavním městě oblasti zvané Halič. Tomuto království a korunní zemi Rakouska, Haliči, se říkalo „Malé Polsko“. V té době tvořili většinu obyvatel města Poláci, více než čtvrtinu Židé, malou menšinu Ukrajinci a nepatrné procento tvořili rakousko-němečtí úředníci. Vyšší vrstvy byly nicméně výrazně polské.

Východní část Haliče náležela k Polsku od čtrnáctého století, stala se však rakouskou při prvním polském dělení roku 1772 a v roce 1918 byla Polsku navracena. Toto vše je důležité si uvědomit, abychom pochopili Misesovo kulturní i psychologické formování a kořeny jeho životní filosofie. Jeho židovské kořeny, polská kultura, jeho rakouský politický rámec a loajalita jsou vzájemně provázány. Různorodost byla základní charakteristikou jeho zázemí a ve dvanácti letech uměl číst germánské,¹ řecké a hebrejské písmo, latinku i cyrilici (azbuku). Co se týče jazyků, mluvil německy, polsky a francouzsky a rozuměl ukrajinsky. V roce jeho narození byl jeho děd – předseda *Israelitische Kultusgemeinde* – nobilitován titulem *Edler*, tedy šlechtic, což nebylo v rakousko-uherském císařství pro Židy nijak výjimečné. Jeho otec, velmi zámožný železniční podnikatel, se postaral o to, aby se Ludwigovi dostalo té nejlepší klasické výchovy. Totéž učinil pro svého druhého syna Richarda, který se stal profesorem matematiky na Humboldtově univerzitě v Berlíně a posléze na Harvardu.

Poláci požívali v Malém Polsku naprosté svobody, na rozdíl od Ruska nebo Pruska, a měli k dispozici dvě vlastní univerzity. V rakouském parlamentu ve Vídni hráli velmi důležitou roli jako skutečné pilíře mnohonárodnostní habsburské monarchie a mnozí Poláci spatřovali v této dynastii budoucí vládcu osvobozeného a obrozeného Polska.

¹ Tím autor zřejmě myslí **frakturu** a **kurent**. – pozn. překl.

zvýrazněný text Takto zvýrazněné pojmy jsou hypertextové odkazy na doplňující informace na internetu.

Nesmíme zapomínat, že dávno před katastrofou dělení Polska zastávali Poláci jako aristokratický národ pevně osobní svobodu. Hnutí za svobodu vedla zpravidla šlechta, která vždy odpořovala centralizačním tlakům a kontrole. Viděli jsme to v Anglii u Magna Charty, v Uhrách u Zlaté buly, v Aragonii u vzdorovitých *grandů* a ve Francii u *Frondy*. V tomto ohledu Polsko zašlo ještě dále; stalo se roku 1572 elektivní monarchií a nazvalo se republikou. Jedním z hesel této velmi nezávislé šlechty bylo: „Cizím králům vyhrožuj a vlastnímu vzdoruj!“ Politická moc spočívala ve šlechtě, která (před dělením) neměla žádné tituly a její příslušníci tvořili pětinu obyvatelstva. (Pro srovnání: alpské Rakousko mělo třetinu procenta a Prusko ještě méně!) Byla to šlechta bez právních rozdílů a přísloví říkalo: „Šlechtic na svém dvorci se rovná *magnátovi* na svém hradě.“ A protože všichni šlechtici si byli rovni, nebylo možno je ovládnout většinou. V parlamentu, Sejmu, mohla námitka jediného muže – *liberum veto* – zrušit jakýkoli zákonný návrh.

SMYSL PRO SVOBODU

Tento smysl pro svobodu prostupoval i náboženskou scénou. Polsko nebylo vždy pevně katolickou zemí. V šestnáctém století bylo ze třetiny presbyteriánské a ze třetiny unitářské (*socinian-ské*), avšak katolická církev znovu získala svou velkou většinu především díky jezuitům a jejich kulturním snahám: jejich školy přijímaly žáky ze všech vyznání a podporovaly dobrou architekturu, malířství a především divadlo. (Jezuité byli průkopníky naší jevištní techniky.) Nebyla tu inkvizice, upalování ani věšení. Polsko bylo na rozdíl od Anglie nejtolerantnější evropskou zemí. Polská svoboda byla taková, že když bylo roku 1795 při posledním dělení svobodné královské polské město Gdaňsk začleněno do Pruska, jeho obyvatelé, převážně němečtí luteráni, statečně bojovali za svou svobodu.² Mnohé přední rodiny emigrovaly – tak se Schopenhauerovi vydali do hanzovního Hamburku.

Jak na tom byli Židé? Do Polska, tehdy zcela agrární země, přišli ve čtrnáctém století na pozvání krále *Kazimíra Velikého*, a přicházeli převážně z Německa. V Německu měli *privilegium* usazovat se v ghettech, kde měli kompletní samosprávu. (Viz magistrální dílo Guida Kische *The Jews in Medieval Germany*, Chicago, 1942.) Protože jim vlastní rituál zakazoval udělat v sobotu více než 2 000 kroků, nemohli bydlet příliš daleko od synagogy. Samozřejmě se usilovalo o jejich konverzi, a pokud přijali křest, stávali se automaticky – jako příbuzní našeho Pána – členy šlechty. Antisemitismus? Stejně jako jinde přicházel od velmi prostých lidí, jimž se Abrahámovi potomci zdáli podivní svými rituály, oděvem, jazykem a chováním, ačkoli ortodoxní Židé byli především lidé hluboké zbožnosti a poctivosti.

Poláci a svoboda! Nejen ve vlastní zemi ji praktikovali; polští bojovníci za svobodu byli aktivní v mnohých částech světa. Dva šlechtici přežívají v paměti Spojených států – *Tadeusz Kościuszko* a *Kazimierz Pułaski*, jediný americký generál, který zemřel za *války za nezávislost* na americké půdě. (Nelze zapomenout ani na *Henryka Dembińskiego* a *Józefa Bema*, kteří sehráli podobnou roli v uherském povstání 1848–49.) V *bitvě u Lehnice* odklonili Poláci a němečtí rytíři

² Zde udělal autor chybu. Gdaňsk připadl Prusku při *druhém* dělení Polska v roce 1793. V tomto roce také Schopenhauerovi odešli do Hamburku. – pozn. překl.

Mongoly od rovin severní Evropy; Poláci porazili Turky roku 1683 u bran Vídně a roku 1920 porazili bolševiky před Varšavou. Třikrát zachránili západní civilizaci. Uvědomuje si to svět? Samozřejmě, že ne!

Polské, spíše než židovské, zázemí bylo rozhodující pro Misesova nejranější léta, avšak to nekolidovalo s jeho vztahem k Rakousku a monarchii. Poprvé jsem Misesa potkal v New Yorku ve společnosti našeho bývalého korunního prince, arcivévody Otty von Habsburka, jehož Mises velmi obdivoval.

Mladý Ludwig nestudoval na jedné ze dvou jazykově polských univerzit ve Lvově nebo v Krakově, nýbrž ve Vídni. Aby bylo možno pochopit jeho intelektuální rozvoj, je však důležité si uvědomit, jak funguje kontinentální vzdělávací soustava. Radikálně se liší od angloamerického vzoru. Po čtyřech letech základní výuky nastoupí dítě – jsou-li rodiče ctižádostiví – do školy, jež vzdáleně připomíná kombinaci střední školy a bakalářského studia a trvá osm (v Německu devět) let.

Existují tři modely této školy: klasický s osmi lety latiny a šesti lety řečtiny, poloklasický s latinou a jedním nebo dvěma moderními jazyky a spíše vědecký pouze s moderními jazyky. Ve všech třech typech (klasický je přirozeně prestižnější než ostatní) se pravidelně vyučuje místní jazyk, matematika, geometrie, dějepis, zeměpis a náboženství; fyzika, chemie, biologie a mineralogie jen příležitostně; a v klasickém je na pouhé dva roky zařazen úvod do filosofie. Tyto velmi náročné školní roky mnohdy visely jako černý mrak nad rodinami. Neúspěch v jediném předmětu znamenal opakování celého ročníku. To byl osud Nietzscheho, Alberta Einsteina a také Friedricha Augusta von Hayeka! Mladý Mises samozřejmě absolvoval klasické vzdělání; moderní jazyky se učil soukromě.

STUDIUM PRÁV

Po získání maturity studoval Mises práva. Zde je třeba vysvětlit povahu kontinentálních univerzit, jež nemají bakalářskou úroveň: jsou to ryzí magisterské instituce.³ Tradičně mají čtyři fakulty: teologickou, právnickou, lékařskou a filosofickou, přičemž poslední zahrnuje množství oborů, téměř všechny patřící k humanitním vědám. Profesori byli voleni fakultami, které tak tvořily samoobnovující se sbor.

Na kontinentu bylo studium práv – tehdy i nyní – radikálně odlišné od právních studií v Británii nebo ve Spojených státech. První tři semestry jsou zcela věnovány dějinám a filosofii občanského a kanonického práva. Netřeba připomínat, že v našich zemích se řídíme tradicí kodifikovaného římského práva. Dřívější případy nehrají žádnou roli, protože nás precedenty nezavazují. V praktičtějších oblastech, které po dlouhém úvodu následují, zaujímá významné místo studium ekonomie.

³ Laskavý čtenář je upozorněn, že jde o starší text. – pozn. překl.

Mises shledával přednášky z práva na Vídeňské univerzitě velmi jednostrannými a výuku ekonomie, až na výjimky, podprůměrnou. Jako mladý muž byl již velice kritický. Dobře si uvědomoval, že naše univerzity, zcela autonomní instituce, financované státem, ale ne státem řízené, byly nevyhnutelně ovládány klikami a frakcemi; při jmenováních hrály nezanedbatelnou roli i rodinné vazby.

Rektora oslovovali „Vaše Magnificence“ a univerzity byly tak nedotknutelné, že policie nesměla na jejich půdu vstoupit. Zločinci, kteří se tam ukryli, museli být zatčeni Akademickou legií, složenou ze studentů, a pak odtazeni ven, kde byli předáni „ruce zákona“. Svoboda výuky byla neomezená. (Výraz „akademická svoboda“ je přeložen z němčiny.) Ani profesor, který místo přednášení četl noviny, nemohl být propuštěn. Každý profesor měl definitivu do pětadesáti nebo sedmašedesáti let, po nichž odcházel do důchodu s osmdesáti dvěma procenty posledního platu. Kvality profesora jako pedagoga neměly žádnou váhu; od profesora se neočekávalo, že bude vychovatelem, nýbrž učencem, který studentům poskytne příležitost poslouchat ho. Je zřejmé, že tento systém měl vážné nedostatky, avšak profesori požívali obrovského společenského postavení. Fakticky neexistovala kariéra považovaná za tak žádoucí jako kariéra vysokoškolského profesora – s možnou výjimkou diplomatického sboru a generálního štábu.

BÝT PROFESOREM

Zmiňuji všechny tyto podrobnosti, protože sehrály klíčovou roli v Misesově životě. Jak si lze představit, bylo jeho ambicí od studentských let stát se profesorem. (Totéž platilo pro jeho bratra Richarda.) Přesto se Ludwigův sen nikdy zcela nenaplnil – ani v jeho vlasti, ani v Novém světě. Hlavním důvodem bylo, že univerzity v Rakousku, a zejména vídeňská, ovládaly dvě frakce: nacionální liberálové a levice. Existovala také velmi malá menšina profesorů, které bylo možno označit za „klerikální“ konzervativce. Mějme na paměti, že císař František Josef, jenž symbolizoval celou tuto éru v Rakousku, byl liberálem ve světovém (na rozdíl od amerického) smyslu a že liberální strany velmi dlouho ovládaly rakouskou scénu, až do roku 1908, kdy byl zaveden katastrofální princip „jeden muž – jeden hlas“. Konzervatismus v Rakousku byl omezen na církev, armádu, aristokracii a část rolnictva. Ve správě, ve školství a fakticky ani u dvora neměl žádný vliv.

PODIVNÁ SYNTÉZA

Syntéza etnického nacionalismu (německého, českého, polského, slovinského, italského nebo ukrajinského) a klasického liberalismu se může Američanům zdát poněkud podivnou, přesto to byla realita. Podobná situace panovala v Německu, kde Bismarck, původně konzervativce a pruský patriot, se rozešel s konzervativci a získal plnou podporu Národně liberální strany, jejímiž zastánci byla velká buržoazie, peněžní zájmy, velký průmysl a přívrženci mírné formy pangermanismu. Nacionální liberálové byli vedeni také antiklerikálními postoji namířenými spíše proti katolickému než luteránskému kléru. Bismarckův *kulturkampf*, jeho boj proti katolické církvi, který vedl k uvěznění biskupů, vypovězení jezuitů a zavedení povinného civilního sňatku (napodobujícího Francii), velmi dobře zapadal do tohoto vzorce. To samozřejmě nebylo

po vůli pruským konzervativcům, pro které byl Bismarck mužem levice. „Železný kancléř“ rozhodně nebyl tradicionalistou. **Nová německá vlajka**, pruská černá a stříbrná, byla rozšířena o rudou barvu revoluce. Pruští konzervativci přirozeně lpěli na starých barvách.

V Německu i v Rakousku, tedy v oblastech, jež před prusko-německou válkou roku 1866 patřily k Rakouskem vedenému Německému spolku, byli nacionální liberálové, zvláštní to jev, kulturně a politicky – nikoli však ekonomicky – liberálové. Jako nacionalisté chtěli silný stát a byli tedy svou povahou intervencionisty; aby zabránili růstu socialismu, prosazovali stát blahobytu. Bismarck střídavě bojoval se socialisty (kteří se nazývali sociálními demokraty) a spolupracoval s nimi, zejména v dřívějších dnech, kdy byl ještě naživu **Ferdinand Lassalle**, muž, jehož Marx nenáviděl a pronásledoval nejhoršími antisemitskými urážkami.

Je třeba přiznat tuto skutečnost: naši němečtí liberálové byli tajnými uctívači státu, protože doufali, že mocný stát zlomí „síly včerejška“. Nebyli tedy nikterak totožní s britskými liberály **Gladstonova** ražení. Vznikla tak situace, a to i na rakouských univerzitách, kdy liberálové a socialisté nestáli zas tak daleko od sebe. Přitom bylo zároveň možno zaznamenat vzestup jakéhosi romantického katolického konzervatismu, který byl antikapitalistický, antiliberální a antisocialistický. Zoufale hledal ekonomickou „třetí cestu“ a nevyhnutelně si pohrával s myšlenkou státu postaveného na starých korporacích a ceších spíše než na stranách. Vždy existoval kontinentální katolický konzervatismus zakořeněný v hlubokém podezření vůči kalvinistickým a luteránským výrobcům a židovským bankéřům. (V roce 1930 bylo z deseti regentů *Banque de France* pět protestantů, čtyři Židé a jeden „nezařaditelný“.) Proto také katolický odpor proti „starému liberalismu“. Jasně se to projevuje v článku osmdesát slavného **Syllabu omylů**.

ČTYŘI ŠKOLY

Zde se musíme opět zastavit a odbočit. Existují **čtyři pravé liberalismy**. Nejvýznačnějším představitelem předliberalismu je Adam Smith (a možno dodat: Edmund Burke). Předliberálové nepoužívali označení „liberální“ jednoduše proto, že tento termín vznikl teprve roku 1812, kdy byl použit pro příznivce španělské **ústavy z Cádizu**. Označení „liberální“ bylo okamžitě přijato ve Francii a roku 1816 použil **Southey** španělské slovo *liberales* poprvé v anglickém textu a **sir Walter Scott** mluvil o *libéraux* s francouzským pravopisem. Záhy pozorujeme vzestup „raných liberálů“ na kontinentu, převážně aristokratů s katolickými kořeny, zahajujících intelektuální hnutí, které trvalo do konce devatenáctého století. **Tocqueville**, **Montalembert** a **Acton** byli jeho hlavními představiteli, avšak rád bych přidal jméno agnostického basilejského patricie – **Jacoba Burckhardta**. Tato druhá fáze liberalismu měla primárně kulturní a politický, nikoli ekonomický charakter. Staří liberálové tvořili třetí fázi.

MISESŮV LIBERALISMUS

Sem Mises víceméně patřil. Staří liberálové se silně zajímali o ekonomiku, ale také o kulturní a politické záležitosti; byli „progresivní“, antiklerikální, ve filosofických věcech hluboce skeptičtí a přesvědčení, že dogmatické postoje automaticky vedou k nesnášenlivosti. Často (ačkoli ne vždy) nesdílili antidemokratické pocity raných liberálů, upřednostňovali oddělení církve od státu a nezřídka byli spojenci (deistického) svobodného zednářství.

Neoliberálové se objevili až po druhé světové válce. Silně se nechali inspirovat raným liberalismem a od starých liberálů se odlišovali větší sympatií ke křesťanským hodnotám, větší tolerancí vůči určitým státním zásahům a sklonem ke konzervatismu. Jejich nejvýmluvnějším mluvčím byl [Wilhelm Röpke](#). Roztržka mezi starými a novými liberály se projevila roku 1961, kdy neo-liberálové opustili [Montpelerinskou společnost](#). Avšak to, co se dnes ve Spojených státech (a nikde jinde) nazývá liberalismem, je pravým opakem všech forem liberalismu a není nic jiného než zředěný socialismus. Severní Amerika, obrovský ostrov ve světovém oceánu, je často obětí zvrácení pojmů. O smutném osudu pojmu „liberalismus“ ve Spojených státech jsem [psal v eseji](#) uveřejněném v *Intercollegiate Review* (podzim 1997). A abych své čtenáře ještě více zmátl, dovolu mi zmínit, že píšu pro polský periodický tisk zvaný [Stańczyk](#), jenž se označuje za konzervativní, liberální a monarchistický.

NACIONÁLNÍ LIBERALISMUS

Přesto zastával germánský typ nacionálního liberalismu neliberální, merkantilistické názory v oblasti ekonomiky. Uvědomíme-li si kolektivistický charakter německého „Nationalismus“ – našeho slova pro etnicismus, není to nijak překvapivé. Jakýkoli kolektivismus musí nutně přijít do konfliktu s pravým liberalismem. Starý pořádek v naší části světa byl „vertikální“ a vlastenecký, nikoli „horizontální“ a nacionalistický. Naše dynastie měly zpravidla cizí původ, byly etnicky smíšené a obvykle se vdávaly a ženily s cizinci. Totéž platilo pro aristokracii. Se silným vzestupem středních tříd bylo toto vše zpochybněno. A bylo zřejmé, že Mises se necítil Židem, Polákem ani Němcem, nýbrž Rakušanem. S hlubokými obavami hleděl do budoucnosti, děsila ho představa, že kolektivismus – etnický a socialistický – roztrhne monarchii na kusy. Obával se, že po zničení duální monarchie Rakouska-Uherska padne celá oblast pod nadvládu Berlína nebo Moskvy, anebo bude mezi ně rozdělena. Tyto události se odehrály v letech 1938 až 1945. Bezprostřední hrozbou však bylo to, co sir [Denis Brogan](#) a [Raymond Aron](#) nazvali „druhou válkou o rakouské dědictví“, jež začala roku 1914 a po níž následovala třetí roku 1939.

MISES STOJÍ OSAMOCEN

Všem těmto děsivým historickým událostem Mises čelil jako osamělý myslitel. Nikdy zcela nepatřil do žádného konkrétního tábora. Byl vždy člověkem, který se nedal zařadit a s nímž si nikdo nevěděl rady – skutečnost, kterou Friedrich August von Hayek zdůraznil ve své předmluvě k Misesovým [Poznámkám a vzpomínkám](#). Hayek uvádí, že své místo ve Vídni měl židovský intelektuál levicového, socialistického ražení a také židovský bankéř a průmyslník, který

obhajoval svobodné podnikání. Zde však byl solidní myslitel zastávající skutečně pravicové, ryzí liberální učení. Aby toho nebylo málo, Mises byl vědomě šlechticem, skutečným gentlemanem, který odmítal jakýkoli kompromis a nikdy neskrýval své myšlenky ani přesvědčení. Byl-li někdo evidentně hloupý nebo něco evidentně hloupé, řekl to; nedokázal snést ani zbabělost, ani nevědomost. Muž těchto kvalit byl podezřelý **filistrům**, kteří byli tak hojně zastoupeni na různých katedrách našich univerzit. Proto měl potíže i se získáním místa soukromého docenta (**Privatdozent**) a posléze mimořádného profesora (**außerordentlicher Professor**). Řádným profesorem se nikdy nestal. Závist, ta stará rakovina Rakouska (a nejen Rakouska), o sobě dávala vědět zejména v oblasti intelektuálního a uměleckého života – a to včetně univerzit.

Vedle studia humanitních věd se Mises soustředil na ekonomii. Bez určitého filosofického, teologického, psychologického, historického a zeměpisného zázemí ekonomii nelze pochopit. „Ekonom“, který nezná nic než finance, výrobu a prodejní data, je podle Misesa (a podle všech příznivců rakouské školy) barbar – a špatný ekonom. Rakouská, a zejména vídeňská, scéna poskytovala Misesovi samozřejmě bohaté dědictví, a to i za **První Rakouské republiky**, která žila z intelektuálního kapitálu nahromaděného za monarchie. Bylo také zřejmé, že mnohé brilantní myslí nebyly spjaty s univerzitou. Freud měl jen čestný titul profesora, nikoli profesuru. (Ani jeho protivník **Alfred Adler** ji neměl.) Freud byl politicky mužem pravice – viz také jeho zdrcující hodnocení Woodrowa Wilsona. Situace v Německu byla podobná: ani Schopenhauer, ani **Spengler** nebyli vysokoškolskými profesory.

VÍDEŇSKÁ INTELEKTUÁLNÍ SCÉNA

Intelektuální scéna ve Vídni byla bohatá, bohatší než v Berlíně, protože Vídeň byla až do roku 1918 metropolí říše zahrnující tucet národností a šest velkých náboženských uskupení. Německy mluvící oblast však neměla žádné intelektuální centrum jako Francie – s Paříží a Sorbonnou. Vídeňská univerzita byla jen jedním z mnoha míst vyššího vzdělání, přesto je pozoruhodné, že hovoříme-li o „rakouské škole“, je třeba upřesnit, která z rakouských škol je míněna. Existuje hudební, etnologická, filosofická a v neposlední řadě rakouská ekonomická škola, známá po celém světě – s výjimkou Rakouska samotného. Mises byl jedním z jejich nejvýznamnějších představitelů spolu s Friedrichem Augustem von Hayekem.

OBCHODNÍ KOMORA

Vzhledem k odporu, s nímž se Mises na univerzitě setkával, hledal stálé zaměstnání v *Handelskammer*, poloúřední obchodní komoře. Po roce 1920 byla rakouská vláda převážně v rukou **Křesťanskosociální strany**, klerikálně-konzervativní strany, která nakonec porodila diktaturu **Dollfuše** a jeho **Vlastenecké fronty**. Tato strana musela bojovat s internacionálními socialisty a posléze s národními socialisty. Mises, jako agnostik a pravý liberál, neměl ke křesťanským sociálům přirozené sympatie, avšak když střízlivě posoudil ošidnou situaci Rakouska, věděl, že slušný, odpovědný člověk musí s touto vládou spolupracovat. Jako finanční a ekonomický poradce měl úzké kontakty s federálním kancléřem, **monsignorem Seipelem**, jehož nazýval „ušlechtilým knězem“ – skvělým člověkem, který nakonec zemřel na kulku vystřelenou socialisty.

tickým fanatikem. (Dollfuß byl posléze zavražděn národními socialisty.) Misesovy rady byly často přijímány, jindy ignorovány. Mějme na paměti, že v letech klerikální vlády byl tento aristokratický židovský intelektuál „podivným prvkem“ a nezapadal do žádného ustáleného vzorce.

HROZBA SOCIALISMU

Mises měl velmi konstruktivní mysl, avšak s ohledem na situaci První rakouské republiky byl a zůstal pesmistou, protože si uvědomoval, že žije ve věku, kdy vládly apetit a hloupost mas. Jedinou výhodu demokracie, kterou spatřoval, zdůrazňoval také sir Karl Popper – totiž pokojné předání moci od jedné vlády ke druhé, ačkoli Mises zároveň příliš dobře věděl, že taková změna může být k horšímu, nekonečně horšímu, vzpomeneme-li na roky 1932–33 v Německu. Čteme-li jeho *Poznámky a vzpomínky*, zarazí nás jeho pohrdání nejen *spießery* (filistry), ale také nemyslicími masami. Nesmíme zapomínat, jak nám **Allan Bloom** řekl v *The Closing of the American Mind*, že prvotřídní evropské mysli byly vždy na pravici. Mises samozřejmě neměl politické ambice, avšak jako nezávislý myslitel chtěl být slyšen. Svůj názor vždy vyjadřoval přímočaře a nesnášel fráze.

V První rakouské republice (1918–1933) viděl nejen neschopnost různých vlád, totalitní hrozbu socialismu a německého nacionalismu – rasismu degenerujícího v národní socialismus, ale také bezednou nevědomost a slabost západních mocností, které malé alpské republiky neposkytly žádnou účinnou pomoc. Jediným možným ochráncem Rakouska byla fašistická Itálie, která na rozdíl od Francie nebo Británie sousedila se zbytky habsburské monarchie, avšak **Anthony Eden** zahnal Mussoliniho do Hitlerovy náruče. „Britové jsou prostě nepoučitelní!“ bylo Misesovým častým výkřikem. Předvídal anšlus (požehnaný „demokraciemi“) a právě včas přijal pozvání od *Institut universitaire de hautes études* (dnes **Absolventský institut mezinárodních a rozvojových studií**), postgraduální školy v Ženevě, kde od roku 1934 přednášel, přičemž stále udržoval kontakt se svou milovanou Obchodní komorou ve Vídni. Avšak ani v Ženevě se necítil zcela bezpečně a švýcarská vláda, vyděšená agresivitou Třetí říše, se pokoušela umlčet uprchlíky žijící na svém území. Mises proto usiloval o bezpečnější břehy Nového světa a během války se mu to podařilo.

MISES JAKO PEDAGOG

Jak účinný byl jako pedagog? Jeho přednášky na Vídeňské univerzitě byly hojně navštěvovány a důraz kladl přirozeně na svůj seminář. Většina profesorů však Misesa neměla ráda a se studentem, jehož studijní záznamy prokázaly, že studoval u něj, se zacházelo s krajní přísností. Někteří studenti proto žádali Misesa, aby je do svého semináře přijal, aniž by to zaznamenal do indexu – studijní knížky. Tito bojácní studenti samozřejmě za seminář nezískali žádné „kredity“ (abychom použili americký výraz). Jednoduše chtěli těžit z bohatství myšlení tohoto intelektuálního giganta. Díla jeho kolegů jsou dnes již všechna zapomenuta, avšak nepopulární Mises žije dál a bude žít navždy. Zda ti, kdo jsou u moci, budou následovat jeho rady a dbát jeho napomenutí, je samozřejmě věcí zcela jinou.

SOUKROMÝ SEMINÁŘ

Kromě oficiálních seminářů navštěvovaných řadovými studenty pořádal Mises, vždy dychtivý šířit své myšlenky, také soukromý seminář. Ve velké místnosti Obchodní komory zval každých čtrnáct dní skupinu postgraduálních studentů a významných osobností, mužů i žen, kteří v pozdějším životě zanechali svou stopu v oblasti ekonomiky a dalších oborů. Rád bych zde zmínil **Friedricha Engela von Jánosiho**, předního rakouského historika, který také přednášel na amerických univerzitách. Avšak tři nejznámější ekonomové ve skupině byli **Friedrich August von Hayek**, **Gottfried von Haberler** a **Fritz Machlup** – všichni tři se posléze stali profesory ve Spojených státech. Hayek, jak chci upozornit, nezačínal jako ekonom, nýbrž jako biolog. Zúčastnil se posledního roku první světové války (a pokoušel se, stejně jako Mises, který byl vážně zraněn, zabránit tomu, aby byl „svět zachráněn pro demokracii“). Tato zkušenost změnila jeho mysl. Rozhodl se věnovat kariéře, která ho přivede do kontaktu s lidmi, se skutečným životem, a nenechá ho izolovaného v laboratoři. Avšak jak je patrné z jeho spisů, nikdy neztratil zájem o přírodní vědy ani o ostatní humanitní obory, a především o politickou vědu.

Ekonomie může být také uzavřena ve věži ze slonové kosti, v takovéto stavbě však Mises odmítal žít. On, jenž tak dlouho zůstával svobodným, si celou duší užíval společenského života imperiální Vídně a dokonce i mnohem chudší Vídně republikánské. Co mohla Vídeň nabídnout kultivovanému člověku, jakým byl Mises? Bylo tu množství autorů – **Schnitzler**, **Zweig**, **Broch**; skladatelé jako **von Webern**, **Mahler**, **Berg**, **Schönberg**; a filosofové jako **Carnap**, **Schlick** a **Wittgenstein**. **Max Weber** byl hostujícím profesorem ve Vídni a stal se Misesovým blízkým přítelem. Byla tu také jména jako **Robert von Musil**, **Rainer Maria Rilke**, **Hugo von Hofmannsthal**, malíři jako **Kokoschka**, **Klimt** nebo **Schiele** a v neposlední řadě velcí lékaři, mnozí z nich příslušníci šlechty, kteří ve Vídni požívali postavení, jaké nebylo dostupné nikde jinde. Za republiky byli ctěni na mincích a poštovních známkách. Navíc tu byly skvělé zábavy: prvotřídní koncerty, dva operní domy, **Burgtheater** – císařovo soukromé divadlo, avšak celkem přirozeně přístupné veřejnosti, **Theater in der Josefstadt** – Reinhardtovo repertoárové divadlo, kde se hrály nejpůvodnější hry, a mnoho dalších bohatě dotovaných divadel. Mises byl vášnivým návštěvníkem divadel a výtvarné umění pro něj znamenalo velmi mnoho. Jako vzdělaný Evropan miloval samozřejmě to, čemu říkáme německy *schönegeistige Literatur* (a francouzsky *belles lettres*) – tedy beletrie, nikoli pouze „fikce“. Když jsem Misesa poprvé potkal, oplakával smrt Roberta von Musila ve švýcarském exilu. Chápu, proč Mises obdivoval Musilovo dílo – byli to poněkud spřízněné a „velmi rakouské“ duše. Mises potřeboval umění, aby čelil své rostoucí melancholii smíšené s opravdovým rozhořčením nad postupným úpadkem západní civilizace a kultury, k nimž byl tak hluboce připoután.

MISES V AMERICE

Ve Spojených státech měl Mises značný ohlas v kruzích, které se označují jako konzervativní a libertariánské. Jeho akademická kariéra však byla bržděna malicherností a předsudky podobnými těm, s nimiž se setkal ve Vídni – ačkoli přicházely ze zcela jiných stran. Bez pomoci štěd-

rých nadací by jeho životní podmínky zůstaly poměrně skromné. Je všeobecně známou skutečností, že vědecké knihy skutečně vysoké úrovně se nestávají bestsellery (ačkoli *Lidské jednání* bylo výběrem Book of the Month Club).

Mises, jak se dalo očekávat, dobře chápal americké poměry. Rychle odhalil sociálněpsychologické důvody, proč se akademická Amerika ubírá doleva. Pro akademické prostředí se Mises jevil jako velmi výstřední myslitel trpící „germánským nedostatkem“ příliš systematického, rigidního a nekompromisního způsobu uvažování. Skutečně nebyl připraven „asimilovat se“ do svého prostředí. Snad nebyl obecně oblíben, avšak měl věrné žáky a zcela zaslouženě opravdové obdivovatele. Kázal individualismus a byl individualistou. Odpůrce veškerého váhání a nedůslednosti, neusiloval o popularitu, nýbrž o pravdu. Mnohým Američanům a Angličanům se některé jeho myšlenky zdály hyperbolické, například přenechání pošty soukromému podnikání (dnes realita v mnoha zemích). Nebyl žádným „řadovým klukem“, nýbrž skutečným gentlemanem staré školy a především velkým učencem, jenž znovuobjevil zapomenuté trvalé pravdy a odhalil nové pověry. Nikdy se nevzdal. Bojoval až do posledního dechu. Snad si vzpomněl na první verš polské národní hymny, který slyšel v dětství: „Ještě Polsko nezhynulo!“ Od té doby Polsko dvakrát povstalo z popela. Ani svoboda ještě nezhynula – budeme-li o ni, stejně jako Ludwig Edler von Mises, skutečně bojovat. ■

o AUTOROVI

Erik Maria Ritter von Kuehnelt-Leddihn 1909–1999

Rakousko-americký katolický myslitel, publicista a vysokoškolský učitel, který sám sebe označoval za „konzervativního arciliberála“. Monarchista a kritik masové demokracie. S Ludwigem von Misesem se osobně setkal v New Yorku.

NAROZENÍ	31. července 1909, Tobelbad (Štýrsko, tehdy Rakousko-Uhersko)
ÚMRTÍ	26. května 1999, Lans (Tyrolsko)
VZDĚLÁNÍ	právo ve Vídni; ekonomie (M.A.) a politické vědy (doktorát) v Budapešti
PŮSOBNÍ	Beaumont College (Anglie); v USA Georgetown University, Saint Peter's College v New Jersey a Chestnut Hill College ve Filadelfii; třicet pět let sloupkař časopisu <i>National Review</i>
HLAVNÍ DÍLA	<i>Liberty or Equality</i> (1952); <i>Leftism: From de Sade and Marx to Hitler and Marcuse</i> (1974); <i>Leftism Revisited</i> (1990)

ORIGINÁL	Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn, „The Cultural Background of Ludwig von Mises“, <i>Studies in Classical Liberalism</i> series (Auburn, Ala.: Mises Institute, 1999).
PŘEKLAD	Přeložil Martin Pánek.
VYDAL	Institut liberálních studií, 20. října 2026